

KUNIGO VLADO MAŽONO MIC CURRICULUM VITAE ET MORTIS

REGINA LAUKAITYTĖ

Marijonų vienuolis kunigas Vladas Mažonas (Vladislovas Mažonavičius) – iki šiol Lietuvoje mažai žinoma asmenybė. Žinių apie jį galima rasti nebent enciklopediniuose tekstuose ir internete¹. Atskirų išsamesnių jo biografijos ir veiklos tyrimų nėra, nors šiam kunigui teko kankinio dalia. 1945 m. sausio 21 d. jis mirė Butyrkų kalėjimo ligoninėje Maskvoje, kurioje buvo gydomas beveik metus, visiškai pasiligojęs ir stipriai išsekęs atvežtas iš Krasnojarsko pataisos darbų lagerio. Jo palaidojimo vieta nežinoma.

Marijonų kongregacija nepamiršo šio savo brolio, kurio atsidavimas kunigo-misionieriaus, mokytojo, švietėjo, ugdytojo misijai, kankinystė lageryje ir kalėjimuose paskatino jo beatifikavimo idėją. Tad viena užduočių istorikams – surasti ir ištirti šaltinius, susijusius su jo biografija, išsiaiškinti suėmimo ir mirties aplinkybes, išryškinti asmenybės bruožus. Tam ir skirtas šis straipsnis.

Per savo gyvenimą – mirė sulaukęs 63 metų – Mažonas turėjo galimybių dirbti ne vienoje šalyje ir daugelyje sričių. Nuo pat dvasininko karjeros pradžios jis dėstė tikybą mokyklose, Lietuvoje puoselėjo skautų, ateitininkų ir pavasarininkų judėjimus, tad buvo susijęs su jaunimu, domėjosi įvairiomis pedagogikos kryptimis, vėliau prisijungė prie globalaus rytų apeigų kata-

¹ „Vladas Mažonas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 18, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1959, p. 38; „Vladas Mažonas“, in: https://lt.wikipedia.org/wiki/Vladas_Mažonas, (2019-04-12); „Mažonas Władysław (Vladislovas)“, in: Jan Bukowicz MIC, *Świadkowie wiary: Marianie prześladowani przez hitlerizm i komunizm*, Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 2001, p. 154–156; Jan Kosmowski, *Mariańska misja obrządku bizantyjsko-słowiańskiego w Harbinie (1928–1948)*, Warszawa: PROMIC, 2011, p. 119–120; „Мажинович Владислав“, in: *Материалы к истории Римско-католического прихода во имя Посещения Пресв. Девой Марией Св. Елисаветы и к истории католического кладбища Выборгской стороны в Санкт-Петербурге*, составитель С. Г. Козлов-Струтинский, (toliau – *Материалы к истории Римско-католического прихода*), Гатчина: СЦДБ, 2010, p. 120–122. Kai kurie enciklopediniai duomenys, datos tikslintini, pavyzdžiui, jis niekada nedirbo Suomijoje. Naujausioje *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* Mažonas nepaminėtas.

likybės projekto įgyvendinimo. Mažonas gerai valdė plunksną, redagavo periodinius leidinius, vertė ir daug rašė į laikraščius, o straipsniuose ir paskaitose mėgdavo prisiminti šalis, kuriose gyveno, ir sutiktus žmones, bet atsiminimų ar didesnės apimties darbų iš profesinės srities nepaliko. Bendradarbiavo ir populiariojoje, ir akademinėje katalikų spaudoje (publikavo pamokslų, analitinių straipsnių ir knygų recenzijų žurnale *Tiesos kelias*). Bene labiausiai išgarsėjo savo publicistika – vaizdeliais apie žmonių gyvenimą Kinijoje, Japonijoje, bolševikų valdomoje Rusijoje. Be įdomaus pažintinio siužeto, juose paprastai glūdėdavo ir didaktinė potekstė.

Lietuvos viešajame gyvenime dalyvavo kaip Vladas Mažonas (šia pavarde pasirašinėjo straipsnius), bet oficialiai savo tikrosios pavardės greičiausiai nebuvo pasikeitęs, neretai minimas kaip Vladislovas Mažonavičius (Mažonas-Mažonavičius), Rusijoje vadintas ir Vladimiru (gyvendamas Charbine savo straipsnius pasirašinėjo *иеромонах Владимир*). Šiame straipsnyje naudojama labiausiai prigijusi pavardės forma: Vladas Mažonas.

Biografijos rekonstrukcija: 1881–1924 m. Išsamiausių duomenų apie ankstyvąją Mažono biografiją galima aptikti Rusijos istoriografijoje ir šaltiniuose, nes jis priklausė Mogiliavo arkivyskupijai, dirbo jos parapijose. Rusijos valstybės istorijos archyve Sankt Peterburge, kur saugomas imperijos Vidaus reikalų ministerijos (toliau – VRM) Kitatikių dvasinių reikalų departamento ir minėtos arkivyskupijos archyviniai fondai, išliko to laikotarpio jo – Mogiliavo arkivyskupijos dvasininko – asmens byla. Ja remiantis Sankt Peterburgo istoriko pateikti 1898–1920 m. biografiniai duomenys² yra išsamiausi ir atskleidžia daug Lietuvoje nežinotų faktų.

Tiesa, nemažai jų yra tikslintini. Antai Sankt Peterburge išėjusioje knygoje nurodyta, kad jis gimė Telšiuose 1881 m. sausio 24 d., o 29 d. buvo pakrikštytas Telšių parapijos bažnyčioje³ (matyt, remtasi jo gimimo metrikų nuorašu). Tačiau Lietuvos marijonų archyve esančioje jo vienuolio anketoje įrašyta, kad jis gimė tų metų birželio 24 d. miestiečių Jono ir Marijos (Ginčauskaitės) Mažonavičių šeimoje⁴. Ši gimimo data, nurodyta bažnytiniuose žinynuose ir visoje lietuviškoje literatūroje apie Mažoną, yra patikimesnė.

² Žr. *Материалы к истории Римско-католического прихода*, p. 120–122.

³ *Ibid.*, p. 121.

⁴ Vladislavo Mažonavičiaus marijonų vienuolio anketa, in: *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 1676, ap. 1, b. 154, l. 60. Kaip ir daugumos kitų vienuolių anketose, duomenis surašė ne pats Mažonas. Bukowicziaus žiniomis, jo motinos pavardė – Grinčauskaitė, o minėtoje Sankt Peterburge išleistoje knygoje rusiška forma – Tenčevska

Sunku pasakyti, kodėl duomenys skiriasi, galima prielaida, kad minėtoje knygoje įsivėlė korektūros klaidos.

Mažonų šeimoje Telšiuose užaugo dar vienas sūnus (Valerijonas, tarpukariu gyveno Endriejave) ir dukra (Stasė Kotukov[s]kienė, gyvenusi Viekšniuose)⁵. 1898 m. Vladas Mažonas baigė keturklasę Telšių miesto mokyklą. Kiek pasimokęs (galbūt Jekaterinoslave?⁶), 1900 m. vasario 13 d. išlaikė papildomą egzaminą Liepojos Nikolajaus gimnazijoje ir gavo teisę dirbti vaistininko padėjėju. Toks mokslo cenzas suteikė jam galimybę stoti į dvasinę seminariją neturint gimnazijos atestato. Tad tais pačiais 1900 m. įstojo į Mogiliavo arkivyskupijos seminariją Sankt Peterburge. Ją baigęs 1905 m., metus studijavo Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje. Joje 1906 m. gegužės 27 d. gavo kunigo šventimus, kuriuos jam suteikė Vilniaus vyskupas Eduardas von Roppas⁷ (tuomet gyvenęs Sankt Peterburge kaip Valstybės dūmos deputatas). Kaip pats tvirtino 1941 m., akademijos nebaigė dėl prastos sveikatos⁸.

Gavęs šventimus, Mažonas trumpai ėjo laikinas pareigas keletoje parapijų⁹, o 1906 m. rugpjūčio 28 d. buvo paskirtas į Tulos Šv. Petro ir Povilo bažnyčią¹⁰. Tuloje apsistojo penkeriems metams, 1910 m. pradėjo dėstyti tikybą trijose miesto gimnazijose. Iš istorinėje literatūroje aptinkamų duo-

(Тенчевска), greičiausiai – Genčevska; tad pagrįsta būtų teigti, kad jos pavardė buvo Ginčauskaitė.

⁵ Vlado Mažono apklausos Kraslago NKVD operatyviniame-čekistiniame skyriuje protokolas, 1941-10-25, in: *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (baudžiamoji byla), l. 8.

⁶ 1931 m. minint jo 50-ies metų jubiliejų, ateitininkų spaudoje pasirodė straipsnelis ir interviu, kur rašoma, kad jis mokėsi Jekaterinoslave (dabar – Dnipras Ukrainoje; žr. K. Ba - ba, „Mūsų moksleivių išsidorinimas (Pasikalbėjimas su kun. Vl. Mažonu)“, in: *Ateitis*, Kaunas, 1931, Nr. 5, p. 263). Kituose šaltiniuose toks faktas neminimas, be to, anaipol ne visi šiame Baubos tekste pateikti biografiniai duomenys tikslūs, biografija „pagražinta“ – pavyzdžiui, rašoma, kad Mažonas baigė dvasinę akademiją, studijavo Fribūro universitete Šveicarijoje. Autorius Mažoną vadina Vladu-Konstantinu – gali būti, kad antrasis yra jo vienuolio vardas, tačiau kituose šaltiniuose jis neminimas.

⁷ *Материалы к истории Римско-католического прихода*, p. 121. Minėtoje vienuolio anketoje nurodyta gegužės 29 d., tačiau 1906 m. ši diena buvo pirmadienis.

⁸ Vlado Mažono apklausos Kraslago NKVD operatyviniame-čekistiniame skyriuje protokolas, 1941-10-25, l. 8.

⁹ 1906-06-07-08-10 laikinai ėjo Berzygalo parapijos (Vitebsko gubernijoje, dabar – Latvijoje) klebono pareigas, 1906-08-08-28 buvo metropolinės parapijos Sankt Peterburge vikaras.

¹⁰ Тула. Приход Рождества Пресвятой Богородицы, in: <http://procatholic.ru/katoliki-v-rossii/nashi-khramy/71-moscow/440-tula-prihod-rozhdestva-presvyatoj-bogo->

menų galima spręsti, kad jaunas kunigas neapsiribojo tiesioginėmis pareigomis: 1907 m. gruodžio mėn. jis įsteigė parapijos biblioteką su 750 tomų¹¹, greičiausiai ir pats buvo bibliofilas, turėjo Levo Tolstojaus jam dovanotų knygų. Dukart buvo nuvykęs į Jasnaja Polianą padiskutuoti su įžymiuoju rusų rašytoju ir eseistu.

Reikia pastebėti, kad buvo vienas iš gausybės Tolstojaus lankytojų, kurių pavardės minimos paties rašytojo ir jam artimų žmonių dienoraščiuose, užrašų knygelėse. Tad apie lietuvių kunigo vizitus (1907 m. birželio 31 d. ir 1909 m. spalio 22 d.) irgi išliko šiek tiek žinių¹². 1907 m. vasarą Jasnaja Polianoje vykusio pokalbio turinį galima nuspėti iš Mažono laiško, kai prieš antrąjį susitikimą Tolstojui rašė: „Pokalbis su Jumis ir Jūsų kūriniai (kai kurie gauti iš Jūsų asmeniškai) dar kartą paskatino mane giliau apmąstyti savo įsitikinimus ir mus supančių dalykų prigimtį“¹³). Antrą kartą nuvykę aplankyti rašytojo su prancūzu gimnazijos mokytoju, su būreliu kitų svečių buvo pakviesti pietų. Įspūdžius apie šį susitikimą savo užrašų knygelėje spalio 22 d. paliko pats Tolstojus – jam nebuvo malonu klausytis perdėtų svečio prancūzo liaupsių, o apie katalikų kunigą užsirašė: „Kunigas, matyt, netiki, bet nori save įtikinti. Savo padavimų sofistai. Ir reikia jam ne mano nuomonės, o išsakyti man savąją“¹⁴. Tad popietė, matyt, nebuvo smagi, jos nuotaiką vėliau praskaidrino svečių muzikavimas.

1911 m. gegužės 6 d. Mažonas gavo leidimą dviem mėnesiams išvykti į kurortą Bavarijoje¹⁵. Tikriausiai užtruko daug ilgiau – 1941 m. tardomas prisiminė, kad 4 mėnesius gydėsi Šveicarijoje, kaip turistai aplankė Paryžių¹⁶. Šios kelionės į užsienį tikrasis tikslas galėjo būti visai ne kurortai, o studijos

roditsy, (2019-01-16). Rusijos imperijos gyventojų surašymo duomenimis, 1897 m. Tulso gubernijoje gyveno 1224 katalikai.

¹¹ *Материалы к истории Римско-католического прихода*, p. 121.

¹² Душан Маковицкий, *Яснополянские записки*, редактор В. Щербина и др., Москва: Наука, 1981, in: <http://tolstoy-lit.ru/tolstoy/bio/makovickij-yasnopolyanskiye-zapiski/1909-oktyabr.htm>, (2019-04-10).

¹³ Лев Толстой, *Записные книжки. 1907–1908 гг.*, Москва: Художественная литература, 1937, in: *zapisniy_knizki_1907-1908(1).fb2*, (2019-04-10); cituojamas 1909-10-12 Vladislavo Možonovičiaus laiškas.

¹⁴ Лев Толстой, *Дневники и записные книжки (1909)*, p. 85, in: [http://rulibrary.ru/tolstoy/dnevnik_i_zapisnye_knizhki_\(1909\)/85](http://rulibrary.ru/tolstoy/dnevnik_i_zapisnye_knizhki_(1909)/85), (2019-04-10).

¹⁵ *Материалы к истории Римско-католического прихода*, p. 121. Šioje knygoje nurodoma 1912-05-06 data, tačiau kituose šaltiniuose (žr. 16 ir 18 nuorodas) minima, kad į užsienį jis vyko 1911 m., tad čia taip pat turėjo įsivelti korektūros klaida.

¹⁶ Vlado Mažono apklausos protokolas, 1941-11-03, in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (baudžiamoji byla), l. 15.

arba marijonų noviciatas. Negalėdami laisvai išvykti iš Rusijos imperijos studijuoti ir gauti mokslo laipsnių, nemažai katalikų kunigų XIX–XX a. sandūroje apeidavo šią kliūtį išvykdami į užsienio šalis gydytis, ten studijuodavo pasivadinę svetimomis pavardėmis. Populiaria teologijos studijų vieta tapo katalikiškas Fribūro universitetas Šveicarijoje¹⁷. 1911 m. kunigas Jurgis Matulaitis ten kaip tik būrė atgimstančios marijonų kongregacijos noviciatą (studijų namų priedangoje; Šv. Sosto leidimą veikti gavo tu metų rugsėjį); kaip vėliau prisiminė Mažonas, Fribūre tais metais jiedu ir susipažino¹⁸.

Sunku pasakyti, kokių planų Mažonas turėjo, bet 1911 m. rudenį jau buvo grįžęs į Rusijos imperiją: spalio 14 d. gavo paskyrimą eiti Sankt Peterburgo metropolinės (Švč. Mergelės Marijos dangun ėmimo) parapijos vikaro pareigas, lapkričio 12 d. – laikinai pareigas einančiu Šv. Kazimiero parapijos klebonu ir parapinės gimnazijos tikybos mokytoju¹⁹.

1912 m. rudenį įsikūrė Minske: spalio 19 d. gavo paskyrimą laikinai dirbti Švč. Mergelės Marijos parapijoje, dėstyti tikyba mokyklose (dirbo trijose gimnazijose). 1913 m. liepos 24 d. – rugsėjo 24 d. buvo Šv. Simono ir Jelenos bažnyčios klebonas. 1914 m. Minske turėjo palikti Mažonui nemalonius prisiminimus – ne tik dėl prasidėjusio Pirmojo pasaulinio karo, bet ir dėl bylinėjimosi. Tų metų kovo 4 d. Vilniaus teismo rūmai patraukė jį baudžiamojon atsakomybėn už Atgailos sakramento suteikimą stačiatikiui privačios gimnazijos mokiniui; įrodęs, kad tikrosios moksleivio tikybos nežinojo, beveik po metų, 1915 m. sausio 7 d., jis buvo išteisintas²⁰.

Prie Minsko artėjant vokiečių kariuomenei, Mažonas grįžo į Petrogradu pervadintą Sankt Peterburgą. 1915 m. rugpjūčio 20 d. buvo paskirtas berniukų gimnazijos, veikusios prie Šv. Kotrynos bažnyčios, tikybos mokytoju. Ši dalyką vėliau dėstė dar keliose miesto mokyklose, taip pat ir evangelikų liuteronų gimnazijoje²¹. 1918 m. rugsėjo 18 d. buvo paskirtas Švč. Mergelės Marijos aplankymo parapijos²² vikaru ir apylinkėje esančių mokyklų

¹⁷ Plačiau apie slaptas lietuvių kunigų studijas užsienyje žr. Algimantas Katilius, „Į Vakarų Europos katalikų universitetus ne studijuoti, bet gydytis?“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 1999, t. 16, p. 143–195.

¹⁸ Vladas Mažonas, „Nauja ir sena“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1934, Nr. 44, p. 190.

¹⁹ *Материалы к истории Римско-католического прихода*, p. 121.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

²² Švč. Mergelės Marijos aplankymo bažnyčia, stovinti Sankt Peterburgo rajone, vadinamame Vyborgo puse (dešinėje Nevos upės pusėje), buvo pastatyta 1859 m. katalikų

tikybės mokytoju, nuo lapkričio 14 d. aptarnavo ir Pargolovo parapijos katalikus (šis priemiestis dabar yra Sankt Peterburgo ribose).

Prasidėjus bolševikų perversmui, tiesiogiai nuo naujojo režimo represijų nenukentėjo, tačiau iš arti stebėjo prasidėjusį religijos ir Bažnyčių persekiojimą: dvasininkų areštus, šventovių uždarinėjimą, aktyvistų provokacijas pamaldų metu, kapinių niokojimą ir t. t. Tokie Rusijos kasdienybe tapę įvykiai neaplenkė jo parapijos: 1919 m. liepos 11 d. jis gavo įgaliojimą pakeisti savo kleboną Petrą Janukovičių, kuris buvo suimtas bolševikų Ypatingosios komisijos (ČK) „operacijos“ išvakarėse, kai Pargolovo kapinėse per tris dienas buvo palaidota apie 120 palaikų, atgabentų tikriausiai iš uždaromų Petrogrado bažnyčių. Laidota nepranešus giminėms, nefiksuojuant pavardžių ir perlaidojimo vietos broliškame kape, mėginant rekvizuoti cinkuotus karstus²³.

Po Pirmojo pasaulinio karo pabėgėliams masiškai grįžtant į savo šalis, 1920 m. į nepriklausomą Lietuvą sugrįžo ir Mažonas. Pirmoji jo darbo vieta buvo kapeliono pareigos Ukmergės lenkų gimnazijoje (nuo tų metų spalio mėn.)²⁴. 1921–1924 m. analogiškas pareigas ėjo berniukų gimnazijoje Šiauliuose (dabar – Juliaus Janonio gimnazija), be to, 1924 m. sausio mėn. buvo paskirtas neseniai iš Vokietijos atvykusių ir ten įsikūrusių Šv. Kryžiaus kongregacijos seserų paprastuoju nuodėmklausiu²⁵. 1922–1924 m. dėstė religijos dėstymo metodiką mokytojų vasaros kursuose²⁶.

Nežiūrint to, kad ilgai gyveno Rusijoje ir mokėsi tik rusiškose mokyklose, Mažonas gerai mokėjo lietuvių kalbą, vėliau redagavo laikraščius. Matyt, niekada nebuvo atitrūkęs nuo lietuvių bendruomenės. Antai gyvendamas Sankt Peterburge bendravo su kompozitoriumi Česlovu Sasnausku (bolševikams pradėjus niokoti bažnyčias, rūpinosi šio 1916 m. mirusio

kapinėse. Jos kriptoje ir kapinėse buvo palaidota keletas vyskupų ir metropolitų, kitų žinomų asmenų. 1914 m. prie bažnyčios atidaryta mokykla, kuriai vadovavo, ten ir gyvendama, vėliau šventąja paskelbta vienuolė Boleslava Lament. 1938–2002 m. bažnyčioje buvo bulvių sandėlis, laboratorija, jos pastatas perstatytas, o katalikų kapinės likviduotos. Šiuo metu bažnyčia gražinta įvairiatautei miesto katalikų bendruomenei, restauruota, nuo 2005 m. joje vyksta pamaldos.

²³ *Материалы к истории Римско-католического прихода*, p. 121–122; „Священник Ян Тройго“, in: *Католические новомученики России*, in: <http://www.catholicmartyrs.org/index.php?mod=pages&page=troigo>, (2019-04-12).

²⁴ Bažnytinės žinios, in: *Vienybė*, Kaunas, 1920, Nr. 42, p. 327.

²⁵ Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karevičiaus raštas, 1924-01-04, in: <https://www.epaveldas.lt/recordDescription/LNB/C10002279712>, (2019-04-09).

²⁶ K. Bauba, *op. cit.*, p. 263.

bičiulio palaikų perlaidojimu Pargolovo kapinėse²⁷), lietuvių teatro kūrėju Juozu Vaičkumi²⁸.

Ryšys su Mogiliavo arkivyskupija ir rusų kultūra paliko lemtingą pėdsaką Mažono gyvenime – vėliau jis ieškojo kontaktų su rusų bendruomene, net gyvendamas Londone lankydavosi rusų emigrantų kultūrinuose renginiuose, paskaitose²⁹, o 1934 m. tapo rytų apeigų kunigu ir kuriam laikui pasišventė tiesioginiam apaštalavimui tarp rusų.

Pašaukimas vienuolystei. Atrodo, kad Mažonas nuo jaunystės galvojo apie pašaukimą vienuolystei. Per pažįstamus kunigus neabejotinai turėjo žinoti apie slapta Sankt Peterburge Jurgio Matulaičio ir Pranciškaus Petro Būčio gaivinamą marijonų vienuoliją, kaip minėta, 1911 m. buvo nuvykęs į Fribūrą, kur kūrėsi jos noviciatas. Vėliau viename laiškų rašė, kad su būreliu bendraminčių (trimis kunigais, klieriku ir vėliau kunigu tapusiu mokyklos inspektoriumi) Peterburge buvo nutarę gyventi kaip vienuolyne – kartu melstis ir medituoti; nuo pirmųjų kunigavimo metų jis nevartojo svaigalų³⁰.

Ištrūkęs iš bolševikų valdomos Rusijos, Mažonas pirmiausia apsilankė keliuose vienuolynuose Vakarų Europos šalyse – po porą savaitių praleido pas jėzuitus, benediktinus ir „mokyklų brolius“³¹. Matyt, ne atsitiktinai 1920 m. rugsėjo pabaigoje jis vėl susitiko su marijonų vienuoliją atgaivinusiu Matulaičiu, šįkart Vilniuje³².

Grįžęs Tėvynėn iš Rusijos Mažonas pateko Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karevičiaus jurisdikcijon (kaip kilęs iš Telšių), bet po susitikimo su Vilniaus vyskupu Matulaičiu apsisprendė dirbti šioje vyskupijoje, buvo net gavęs paskyrimą eiti kapeliono pareigas Švenčionių lietuvių gimnazijoje³³. Vis dėlto dėl politinių aplinkybių – Vilniaus kraštui likus Lenkijos sudėtyje, išvyko į nepriklausomą Lietuvą. Kaip minėta, dirbo Ukmergės ir Šiaulių

²⁷ Juozas Vaišnora, „Marijampolės ateitininkai“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1926, Nr. 10, p. 104.

²⁸ Marijampolės kronika, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1940, Nr. 16, p. 232.

²⁹ Antanas Masionis, „Marijonų gimnaziją prisimenant“, in: *Draugas*, Čikaga, 1985-07-16, p. 6.

³⁰ Vlado Mažono laiškas kongregacijos generolui Andriejui Cikotai, 1939-06-21, in: *Centrinis marijonų archyvas Romoje* (toliau – CMAR), p. 8; dėkoju dr. Kęstučiui Raškauskui už galimybę susipažinti su šiuo dokumentu.

³¹ *Ibid.*, p. 5.

³² Vladas Mažonas, „Nauja ir sena“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1934, Nr. 44, p. 190.

³³ *Ibid.*

mokyklose. Pirmą kartą apsilankė Marijampolės marijonų vienuolyne, nuvykęs ten rekolekcijų³⁴.

1924 m. rudenį Mažonas, būdamas 43 metų, įstojo į marijonų kongregaciją. Po 1925 m. rugsėjo 8 d. duotų pirmųjų įžadų, kasmet atnaujinamų, 1928 m. rugsėjo 8 d. padarė amžinuosius įžadus³⁵. Matyt, dėl amžiaus ir brandos neužsibuvo noviciate. Vėliau jis apgailestavo, kad negalėjo tvarkingai atlikti noviciato:

tuoj teko didelis man prie mokyklos ir parapijos darbas. O nuo 1926 m. prisidėjo dar redaktoriaus ir Marijampolės inteligentijos klebono pareigos. Tiesa, Dievas man padėjo kaip vienoje, taip ir kitose pareigose; pradėjus „cura animarum“ tik su keliais inteligentais, kurie sekmadieniais aukavo bažnyčios išlaikymui vos 4–5 litus, po šešerių metų, suorganizavus chorą, buvo jau pilnutėlė šv. Vincento bažnyčia šviesuomenės, aukojančios jau dešimt kartų daugiau.³⁶

Mažonas buvo vienas aktyviausių marijonų kunigų. Nors įstojęs į kongregaciją brandaus amžiaus, vadovaujančių postų niekada neužėmė. Jis dėstė tikybą Marijampolės marijonų gimnazijoje, globojo joje įkurtą ateitininkų eucharistininkų būrelį ir skautus, važinėjo su paskaitomis į pavasarininkų sąjungos renginius. 1930 m. tautininkų valdžiai uždraudus ir ėmus persekioti ateitininkų veiklą mokyklose (veikliausi organizacijos nariai buvo šalinami iš mokyklų ir išsiunčiami gyventi į tėviškes, vadovai net įkalinami), Mažono pavardė ėmė mirgėti Valstybės saugumo departamento pranešimuose – jis pritarė slaptam ateitininkų veikimui, dalyvaudavo nelegaliuose jų susirinkimuose³⁷. Kitaip negu dauguma kitų ateitininkus globojusių kapelionų, jam pavyko išvengti valdžios persekiojimo, baudų.

1926–1932 m. gyvendamas Marijampolėje redagavo marijonų leidžiamą žurnalą *Šaltinis* (su ūkininkams skirtu priedu *Artojas*), 1929–1930 m. – katalikų skautų Marijampolės tunto draugovių laikraštėlį *Budėk!* Daug laiko skyrė švietėjiškai veiklai, buvo veiklus Lietuvos katalikų mokytojų draugijos Marijampolės skyriaus narys³⁸, 1926 m. tapo vyskupo Valančiaus liau-

³⁴ Vlado Mažono laiškas kongregacijos generolui Andriejui Cikotai, 1939-06-21, in: *CMAR*, p. 5.

³⁵ Vladislavo Mažonavičiaus vienuolio anketa, in: *LCVA*, f. 1676, ap. 1, b. 154, l. 60.

³⁶ Vlado Mažono laiškas kongregacijos generolui Andriejui Cikotai, 1939-06-21, in: *CMAR*, p. 7.

³⁷ Valstybės saugumo departamento Kriminalinės policijos III rajono Marijampolės punkto Dienynas, 1931, in: *LCVA*, f. 378, ap. 3, b. 310, l. 37, 122; to rajono biuletenis Nr. 32 (1931-02-23), in: *Ibid.*, b. 30, l. 46; biuletenis Nr. 21 (1931-02-04), in: *Ibid.*, l. 177–178 ir kt.

³⁸ Marijampolės spaudos kronikos žinutėse liko daug liudijimų apie Mažono dalyvavimą įvairiuose renginiuose, pedagogų susidomėjimą jo skaitytomis paskaitomis, organi-

dies universiteto skyriaus Marijampolėje paskaitininku (skaitė paskaitas iš apologetikos)³⁹.

Pedagogika tikriausiai buvo viena mėgstamiausių šio kunigo veiklos sričių. Jam patiko leisti laiką su moksleiviais, ypač domėjosi Marijos Montessori pedagogika⁴⁰ (gyvendamas Londone pasinaudojo proga ir per tris mėnesius išklausė jos skaitomų paskaitų kursą⁴¹, be to, buvo Montessori draugijos, įsteigtos 1935 m. Kaune, narys⁴²). Turėdamas itin daug tikybos dėstymo mokyklose patirties, ją apibendrino išsamiaame straipsnyje apie šio dalyko metodiką ir užsiminė rengiantis religijos metodikos vadovėlių⁴³. Jo neišleido, tik 1926–1930 m. *Tiesos kelyje* publikavo seriją straipsnių iš katechetikos istorijos.

Buvo savo epochos kunigas – aštrokai kritikavo „klaidatikius“ kitų tikybų krikščionis, ugdydamas jaunuolių dorą, pareigingumą, puoselėdamas religines ir tautines vertybes, kaip dauguma tuometinės Lietuvos dvasininkų, stengėsi apsaugoti jaunuomenę nuo naujų madų, smerkė naujoviškų šokių muziką, džiazą ir fokstrotus⁴⁴.

1926 m. Marijampolėje vaidinta jo kūrybos dviejų veiksmų komedija moksleivių scenai *Karalius Raulas*⁴⁵, išėjo jo išversta iš prancūzų kalbos pjesė *Ubagėlis, arba Šv. Pranciškaus pašaukimas*⁴⁶.

zuotais kursais: antai 1926 m. spalio 10 d. apie 40 Marijampolės, Prienų mokytojų klausėsi jo paskaitos apie pedagogikos teoretiko Friedricho Wilhelmo Foersterio religines pažiūras (J. S., „Mokytojų susirinkimas“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1926, Nr. 33, p. 460); net 136 mokytojai iš visos Lietuvos susirinko į jo 1927 m. liepos mėn. marijonų gimnazijoje vestus lietuvių kalbos ir literatūros kursus mokytojams, baigusiems mokslus ne lietuviškose mokyklose („Kursai mokytojams“, in: *Ibid.*, 1927, Nr. 29, p. 464); rugpjūtį jis vadovavo Lietuvos katalikų mokytojų draugijos surengtiems mokytojų vasaros kursams (Marijampolės gyvenimas, in: *Ibid.*, Nr. 33, p. 528).

³⁹ Valančiaus liaudies universitetas, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1926, Nr. 40, p. 563.

⁴⁰ Vladas Mažonas, „Montessori“, in: *Tiesos kelias*, Kaunas, 1932, Nr. 2, p. 90–102; nepavyko patvirtinti periodikoje aptikto teiginio, kad išvertė į lietuvių kalbą jos knygą *Vaikas bažnyčioje*.

⁴¹ Antanas Masionis, *op. cit.*, p. 3.

⁴² S. Vaišvilienė, „Montessori draugijos sukaktys“, in: *Draugas*, Čikaga, 1988-03-22, p. 6.

⁴³ Vladas Mažonas, „Ginčas dėl metodų“, in: *Tiesos kelias*, Kaunas, 1925, Nr. 8, p. 119–128.

⁴⁴ K. Bauba, *op. cit.*, p. 265; Vladas Mažonas, „Leiskit į tėvynę“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1938, Nr. 49, p. 796.

⁴⁵ [Žinutė], in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1926, Nr. 10, p. 104.

⁴⁶ *Ubagėlis: 3 veiksmų vaizdas*, iš prancūzų kalbos laisvai vertė Vladas Mažonas, (ser. „Šaltinio“ knygyne Nr. 1), Marijampolė: „Šešupės“ knygyno spaustuvė, 1926.

Veikla Londono lietuvių parapijoje. 1932 m. liepos mėn. Mažonas gavo paskyrimą eiti dvasines pareigas Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčioje ir prie jos įsteigtame marijonų vienuolyne. Ten jis dirbo lygiai du metus iki 1934 m. liepos mėn. Jo žinioje buvo apie 2000 neblogai organizuotų lietuvių, susivienijusių į kultūrinės ir savišalpos draugijas. Beje, 1933 m. kovo mėn. Mažono iniciatyva Londono parapijoje buvo sukurtas Vilniui vaduoti sąjungos skyrius, į kurį iš karto įsirašė 35 nariai⁴⁷.

Kitai negu jo pirmtakai, jis ypač daug dėmesio skyrė jaunosios išėivių kartos mokymui lietuvių kalba. Ne be jo pastangų 1932 m. mieste veikiančios įvairios lietuvių draugijos sudarė Londono lietuvių švietimo komitetą. Komitete kilo keletas iniciatyvų – kalbėta apie būtinybę atidaryti amatų mokyklą ir surasti vietą vaikų stovyklai, ketinta steigti vakarinius kursus suaugusiesiems ir vaikams⁴⁸. Dėl pastarųjų imtasi ypač aktyvių veiksmų: Mažonas ir Londono lietuvių švietimo komitetas kreipėsi į Lietuvos Švietimo ir Užsienio reikalų ministerijas, pasiuntinybę Londone prašydami paremti kursus pinigais⁴⁹. Tačiau ne tik abi minėtosios, bet ir VRM atsakė paremti Londono lietuvių švietimą, motyvuodamos tuo, kad tokios išlaidos nebuvo numatytos jų biudžete⁵⁰.

Lietuvos vyriausybei kursų neparėmus, Mažonas su moksleivių tėvais išsirūpino tų miesto mokyklų, kurias lankė apie 20 lietuvių vaikų, vadovų leidimus organizuoti jiems papildomas lietuvių kalbos pamokas. 1933 m. pavasarį ir kitais mokslo metais kunigas dirbo bent penkiose mokyklose. Kai kurie jo mokiniai visai nebesuprato lietuviškai, tokiems pagelbėdavo geriau kalbantys vaikai⁵¹. Mokyta poterių, skaityti, rašyti, giedoti ir dainuoti lietuviškai. Deja, Mažonui nepavyko inicijuoti ilgalaikių procesų – jis dirbo

⁴⁷ „Graži diena Londono lietuviams“, in: *Išėivių draugas*, Bellshill, 1933, Nr. 11, p. 1. Plačiau apie lietuvių marijonų ir Mažono darbą Londone žr. Regina Laukaitytė, *Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2018, p. 127–244.

⁴⁸ Londonas, in: *Išėivių draugas*, Bellshill, 1932-02-27, Nr. 9, p. 1; Londono lietuvių kolonijos švietimo komiteto narių raštas Lietuvos užsienio reikalų ministrui, in: *Londono parapijos archyvas* (toliau – LPA), f. 2, b. 2 (lapai nenumuoti).

⁴⁹ Vlado Mažono raštas Lietuvos Švietimo ministerijos Aukštojo mokslo departamento direktoriui, 1932-08-29, in: *Ibid.*

⁵⁰ Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos sekretoriaus Stasio Antano Bačnio raštas Vladui Mažonui, 1932-10-07, in: *Ibid.*

⁵¹ Vladas Mažonas, „Iš mano dienoraščio. 1933-05-18“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1933, Nr. 24, p. 9.

mokyklose tik iki 1934 m. vasaros, nes birželio pabaigoje išvyko į Lietuvą, vietoje savęs rekomendavęs dvi mokytojas⁵².

Rytų apeigų kunigo patirtis Lietuvoje ir Tolimuosiuose Rytuose.

1934 m. Mažonas atsidūrė toli nuo Europos – marionetinėje Mandžuko valstybėje Kinijos šiaurėje⁵³. Tokį savo gyvenimo posūkį jis galėjo numatyti nuo 1929 m., tikriausiai ilgai jam ruošėsi.

Kaip Mogiliavo arkivyskupijos kunigas, ilgai dirbęs Rusijoje, Mažonas atsidūrė sąrašė kunigų, kuriuos marijonų kongregacijos vadovai (visų pirma rytų apeigų vyskupas Būčys – Vatikano Rytų Bažnyčių kongregacijos ir Komisijos *Pro Russia* patarėjas) numatė įtraukti į apaštalavimo tarp Lietuvos stačiatikių misiją. Tokia misija buvo pradėta organizuoti Kaune dar 1929 m., tačiau dėl priešiškos arkivyskupo Pranciškaus Karevičiaus pozicijos ir politinių aplinkybių (pritarimą tokiai veiklai reikšęs ir finansinę paramą žadėjęs ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras neteko pareigų, o nauja vyriausybė nuo projekto atsiribojo) jos įgyvendinimas buvo atidėtas⁵⁴.

Vis dėlto 1934 m. Mažonas priėmė rytų apeigas, užsiaugino barzdą ir tų metų rugpjūčio 12 d. su dviem Marijampolės vienuolyno broliais (siuvelju Boleslovu Ivanausku ir elektromonteriu Antanu Zarembe) išplaukė iš Romos į Kiniją. Beveik per mėnesį apkelio pusę pasaulio – per Viduržemio jūrą, Sueco kanalą, Indijos vandenyną, Singapūrą pasiekė Honkongą, iš ten traukiniu pervažiavę beveik visą Kiniją, pro Pekiną nuvyko į Charbiną. Popiežiaus Pijaus XI pastangomis šiame mieste buvo įkurdintas Kinijos rytų apeigų rusų katalikų ordinariato centras, kuriame dirbo ir jam vadovavo marijonų kongregacijos vienuoliai. Prie jų prisijungęs Mažonas vėl ėmėsi mėgstamo darbo – dėstė tikybą dvejose mergaičių mokyklose, buvo berniukų gimnazijos kapelionas, ėjo pareigas marijonų namuose. Be to,

⁵² Vlado Mažono raštas kanauninkui Timočiui Ringui, 1934-06-01, in: *LPA*, f. 2, b. 2.

⁵³ „Pirmieji lietuviai marijonai į Azijos misijas“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1934, Nr. 34, p. 147. Charbinas – miestas dabartinėje šiaurės rytų Kinijoje. Susikūrė XIX a. pabaigoje kaip Rytų Kinijos geležinkelio stotis, gyventojų daugumą sudarė geležinkelio liniją tiesę rusai, jų dar pagausėjo po bolševikų perversmo ir pilietinio karo. Mandžiūriją okupavus Japonijai, 1932–1945 m. įėjo į marionetinės Mandžuko valstybės sudėtį. Plačiau apie marijonų veiklą Charbine žr. Michał Wojciechowicz MIC, „Placówka wschodnia w Harbinie“, in: *Marianie. 1673–1973*, Rzym, 1975, p. 244–268; Jan Kosmowski, *op. cit.*

⁵⁴ Plačiau apie misijos organizavimą ir veiklą žr. Regina Laukaitytė, „Rytų apeigų vyskupo Petro Būčio misija Lietuvoje (1930–1940 m.)“, in: *Istorija*, Vilnius, 2012, Nr. 84, p. 26–37.

Charbine 1935–1937 m. jis redagavo rusų kalba leidžiamą misijos žurnalą *Католический вестник* (leistas 1931–1943 m., ėjo 500 egz. tiražu kartą-du per mėnesį, platintas ir Europos šalyse, JAV). Leidinys propagavo Bažnyčių unijos idėją tarp rusų inteligentų, buvo siuntinėjamas stačiatikių vyskupams ir dvasininkams, nes daug dėmesio skyrė katalikybės ir stačiatikybės dogmų skirtumams. Pasak Ivanausko, Mažonas išeidavo į Charbino cerkves pasiklausyti pamokslų, kad galėtų minėtame laikraštyje duoti atkirtį būdingiems išpuoliams prieš katalikybę⁵⁵.

Mažonas iš karto buvo nusiteikęs išmokti kiniškai⁵⁶. Be rusų katalikų pastoracijos, patarnavo ir Charbine gyvenantiems lietuviams (aukodavo šv. Mišias kiekvieno mėnesio pirmą sekmadienį). Pastarųjų tebuvo grupelė, bet atvykus trims marijonams, tautiečių susitelkė daugiau, aktyviau ėmė veikti Lietuvos piliečių draugija, į kurios renginius ėmė rinktis apie 200 žmonių. Rengtos paskaitos, koncertai, pokalbiai prie arbatos. Kaip pastebėjo Ivanauskas, Mažonui pavyko įtraukti į visuomeninį darbą net Lietuvos piliečius žydus⁵⁷. 1937 m. gruodžio 6 d. buvo atidaryti lietuvių ir anglų kalbos kursai, lietuviška biblioteka. Ta proga lietuvišką koncertą surengė Mažono organizuotas 15 žmonių choras⁵⁸.

Matyt, gabumai kalboms 1938 m. pradžioje nuvedė Mažoną dar toliau į Rytus. Kongregacijos vadovybė išsiuntė jį į Tokiją gerai išmokti japoniškai, susipažinti su šalies gyvenimu ir papročiais, taip pat išsiaiškinti galimybes atidaryti toje šalyje marijonų misiją⁵⁹. Jis pats yra užsiminęs, kad pirmuosius japonų kalbos kursus išklausė Charbine veikusiame šv. Vladimiro teologijos institute dar 1936 m.⁶⁰ Mat japonų kalbos pagrindai buvo būtini marijonų misionieriams, nes tai buvo „valstybinė“ Mandžuko kalba, įvesta kaip dėstomoji mokyklose, įstaigų raštvedyboje.

Prie kelionės į Tokiją organizavimo greičiausiai nemažai prisidėjo Charbino Lietuvos piliečių draugija, turėjusi ryšių su ten gyvenančiais lietuviais

⁵⁵ Boleslovas Ivanauskas MIC, „Iš Tolimųjų Rytų. Lietuviai marijonai Mandžūrijoje“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1936, Nr. 18, p. 220.

⁵⁶ Vladas Mažonas, „Iš mano dienoraščio“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1935, Nr. 3, p. 33.

⁵⁷ Boleslovas Ivanauskas MIC, „Laiškas iš Charbino“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1937, Nr. 3, p. 42.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ Jan Kosmowski, *op. cit.*, p. 120; Константин Зданский, „Лицей Святого Николая в Харбине“, in: <http://myharbin.name/uchebnye-zavedeniya/srednie/309-litsey-svyatogo-nikolaya-v-kharbine?start=4>, (2019-04-16).

⁶⁰ Vladas Mažonas, „Nippono istorijos pradžia“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1938, Nr. 52, p. 846.

ir nupirkusi jam kelionės bilietą. Išvykstantį geležinkelio stotyje palydėjo gausus būrys pažįstamų⁶¹. Tokijuje jis mokėsi kalbos ir rinko medžiagą šalies istorijai, kultūrai pažinti, – vėliau publikavo apie tai seriją straipsnių (*Šaltinyje* ir JAV einančiame marijonų dienraštyje *Draugas*).

Mažono misionieriaus veikla Tolimuosiuose Rytuose baigėsi vėlyvą 1938 m. rudenį. Tokijuje gavęs Lenkijos konsulo vizą, parvyko į Kauną per Rusijos teritoriją ir Vilnių, tų metų lapkričio 26 d. kirto pasienio zoną Lentvaryje, kelionėje užtrukęs beveik 3 savaites⁶². Vargu ar rūpinosi vizomis ir bilietais grįžti atgal, nors tokių užuominų esama – kunigas Viktoras Rimšelis MIC rašė, kad sugrįžti jam sutrukdė prasidėjęs karas⁶³. Atsakymo į klausimą, kodėl daug patirties turėjęs kunigas po keturių darbo metų buvo gražintas į Lietuvą ir po gero pusmečio netgi atsisakė rytų apeigų⁶⁴, reikėtų ieškoti marijonų kongregacijos archyvuose. Artėjant 60-mečiui jam tikriausiai jau reikėjo poilsio.

Grįžęs į Lietuvą, 1938 m. gruodžio mėn. Mažonas prisijungė prie popiežiškosios Dvasinės pagalbos Lietuvos rusams misijos, kuri veikė Kaune nuo 1937 m., rytų apeigų vyskupui Būčiui vadovaujant. Jos veikla nebuvo sklandi ir vaisinga. Mažonas apgailestavo, kad marijonų kongregacijos vadovybė menkai rėmė misijos veiklą, nieko nepadarė siekiant jai *paroecia personalis* statuso, t. y. netarpininkavo Vatikane, kad Kaune būtų įkurta ne vietos vyskupams, o Vatikano Rytų Bažnyčių kongregacijai ir marijonų kongregacijai pavaldi rytų apeigų parapija⁶⁵.

Nusivylęs misijos veiklos rezultatais, vyskupas Būčys siekė ištrūkti iš Lietuvos. 1939 m. liepą išrinktas marijonų kongregacijos generolu jis išvyko į Romą, o Mažonas dar birželio 10 d., kongregacijos generolui leidus, grįžo prie lotynų apeigų⁶⁶. Jis apsigyveno Marijampolėje, kur buvo paskirtas Šv. Vincento bažnyčios rektoriumi ir vėl perėmė marijonų savaitraščio *Šaltinis* redagavimą⁶⁷.

⁶¹ Boleslovas Ivanauskas MIC, „Stiprėja Marijonų misijos“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1938, Nr. 7, p. 111.

⁶² Vladas Mažonas, „Vilniaus klausimas lenkų konsulate Tokijuje“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1939, Nr. 41, p. 41–42.

⁶³ Wiktor Rimšelis, „Prowincja litewska św. Jerzego“, in: *Marianie. 1673–1973*, p. 194.

⁶⁴ Jan Bukowicz MIC, *op. cit.*, p. 155.

⁶⁵ Vlado Mažono laiškas kongregacijos generolui Andriejui Cikotai, 1939-06-21, in: *CMAR*, I. 1–2.

⁶⁶ *Ibid.*, I. 2; Jan Bukowicz MIC, *op. cit.*, p. 155.

⁶⁷ *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituanae pro anno Domini 1940*, [Kaunas, 1940], p. 260, 261.

Suėmimas ir mirties aplinkybės. 1940 m. birželio mėnesį Lietuvą okupavo Sovietų Sąjunga. Netrukus prasidėjo masinės represijos, apogėjų pasiekusios per 1941 m. birželio 14–18 d. trėmimus. Birželio 14 d. buvo suimtas ir Mažonas. Bylą jam išskėlė Marijampolės NKGB skyrius – jis pateko į saugumo akiratį, kai su kunigu Juozu Packedvičiumi MIC buvo iškvieisti į vykdomąjį komitetą ir įspėti nedėstyti tikybos. Tačiau užkirtus kunigams kelią į mokyklas, jie organizavo pamokas bažnyčiose. Sovietinis aktyvas tai traktavo kaip „kontrrevoliucinę“ veiklą tarp moksleivių. Be to, Mažonui buvo inkriminuotas „reakcinio“, SSRS tikrovę šmeižiančio laikraščio *Šaltinis* redagavimas, antisovietinių straipsnių publikavimas⁶⁸.

Prasidėjus vokiečių okupacijai, jis su kitais kaliniais buvo išvežtas į NKVD pataisos darbų lagerį Krasnojarsko srityje – Kraslaga. Ten pateko 1941 m. spalio 10 d.⁶⁹ Kartu su Mažonu išstremtas mokytojas Antanas Križanauskas vėliau atsiminimuose rašė, kad apie 2000 Lietuvoje suimtų vyrų pateko į 7-ąjį lagerį prie Revučij kaimo. Šiame lageryje kalintas ir buvęs prezidentas Aleksandras Stulginskis, kiti politikai. Kaliniai kirto mišką ruošdami proskyną geležinkelio linijai. Sunkiai dirbdami, tačiau neįstengdami įvykdyti nustatytos normos, gaudavo vos 400 g prastų miltų duonos davinių, todėl prasidėjo badas ir ligos, greitai šimtai kalinių nepajėgė išeiti į darbą, prasidėjus žiemai silpnesni išmirė. Križanauskas liudijo:

Tarp mūsų buvo keli kunigai. Vienas jų, Mažonas, gruodžiui prasidedant taip nusilpo, kad į darbą jo jau nevarė. Gyveno klipatų barake, glaudėsi ant apatinių narių. Į jį kreipdavosi moralinės paramos ne tik nusilpę, bet ir dirbantys. Kiekvieną šildė jo geras žodis ir žvilgsnio šiluma. Savo 400 gramų davinių jis pjaustė mažais kąsneliais, jais apdovanodavo savo lankytojus. Kokią dvasios jėgą reikėjo turėti tokiam žygdarbiui!⁷⁰

Visi lietuviai lageryje buvo laikomi be teismo, nesuformulavus oficialaus kaltinimo, kol atvykusi tardytojų brigada nesutvarkė jų baudžiamųjų bylų. Mažonas pirmą kartą buvo apklaustas 1941 m. spalio 25 d. Suprantama, lageryje stokota duomenų apie jo veiklą – tardytojai disponavo Marijampolės NKGB skyriaus suformuluotais kaltinimais, kuriuos galėjo pagrįsti nebent paties kalinio prisipažinimu. Tokia situacija nebuvo kliūtis SSRS NKGB ir NKVD, turėjusiems ilgą baudžiamųjų bylų fabrikavimo praktiką: inkrimi-

⁶⁸ Nutarimas areštui, 1941-06-08, in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (baudžiamoji byla), l. 2.

⁶⁹ Prierašas ant dokumento: Nutarimas areštui, 1941-06-08, in: *Ibid.*

⁷⁰ Антанас Крижанаускас, „За что“, in: Антанас Крижанаускас. За что.html, (2019-04-12).

nuojanti informacija būdavo renkama pasitelkus agentus, pagrindas pradėti baudžiamąjį persekiojimą galėjo atsirasti pačiame lageryje (atrodo, tai mėginta padaryti ir Mažono atveju, apkaltinus švenčiant Kūčias⁷¹). Tiriant jo antisovietinius „nusikaltimus“, Kraslage buvo surastas liudytojas – kalynys Juozas Kedys, kuris apklausiamas 1941 m. lapkričio 4 d. prisiminė, kad laikraštyje *Kas girdėt?* (jį redagavo Kedys) šis kunigas 1925 m. paskelbė ve-damąjį apie religijos ir dvasininkų bei tikinčiųjų persekiojimą, bado aukas Sovietų Sąjungoje.

Po trijų apklausų, 1942 m. balandžio 21 d. Mažonas išklause kaltinamąją išvadą – jo paviešintą spaudoje informaciją apie tikėjimo persekiojimą Sovietų Sąjungoje Kraslago tardytojai traktavo kaip „antisovietinį šmeižtą“, „prasimanymus“. Be to, kaip ir kitiems lietuvių inteligentams, jam buvo inkriminuota „kova prieš revoliucinį judėjimą“ Lietuvoje. Mažonui pakako ryžto kaltu nepripažinti, savo straipsnius jis vadino kritika, pagrįsta priei-namos spaudos duomenimis⁷².

Apibendrinę tardymo rezultatus, kaltinamąsias išvadas su siūloma sankcija vietos NKVD skyriai privalėjo siųsti į Maskvą Ypatingajam pasi-tarimui prie SSRS NKVD (toliau – YP), kuris priimdavo nuosprendį. Už minėtus „nusikaltimus“ Kraslago pareigūnai siūlė kaltinamajam Mažonui skirti aukščiausiąją bausmę – sušaudyti⁷³. Tačiau 1942 m. balandžio mėn. sudaryta kaltinamoji išvada liko Kraslage, tai liudija ant šio dokumento esantis tų metų spalio 31 d. įrašas: „Pateikti Yp[atingojo] Pas[itarimo] prie SSRS NKVD sprendimui“. Galima prielaida, kad tardytojai mėgino pa-pildyti bylą naujais kaltinimais, kaip minėta, susijusiais su 1941 m. Kūčių šventimu⁷⁴.

Dokumentai, išlikę Mažono baudžiamojoje byloje, neleidžia atsakyti į klausimus, kodėl jo byla įstrigo ir kodėl visiškai išsekusiam jam nebuvo leis-ta numirti Krasnojarsko lageryje, bet 1943 m. pradžioje buvo nutarta išvež-ti į Maskvą. YP nutarimo skirti jam kokią nors bausmę, įkalinimo terminą

⁷¹ Giedrė Kilikevičienė, „Lietuvos valstybės veikėjai Kraslage 1941–1954 m. (A. Stulginskis, J. Stanišauskis, S. Šilingas, J. Tonkūnas)“, in: *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 1999, Nr. 1, p. 147.

⁷² Kaltinamoji išvada, 1942-04-21, in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (baudžiamoji byla), l. 27–28.

⁷³ *Ibid.*, l. 28.

⁷⁴ 1942 m. vasario 20 d. Kraslago operatyvinio-čekistinio skyriaus nutarimu jam ir dar trims lietuviams turėjo būti iškelta baudžiamoji byla dėl Kūčių organizavimo (Giedrė Kilikevičienė, *op. cit.*).

byloje nėra. Maža to, dokumentai liudija, kad vėliau jis visus metus buvo slaugomas kalėjimo ligoninėje, skyrus papildomą mitybą.

Suprasti keistą ir netikėtą posūkį šioje byloje gali padėti trumpa žinutė, aptikta Čikagoje leistame marijonų dienraštyje *Draugas*. Joje 1943 m. gegužės mėn. pranešta, kad tremtyje Krasnojarsko „apygardoje“ esančio kunigo Mažono išlaisvinimu ir atgabenimu į Londoną ėmė rūpintis „įtakingi anglai“, tiksliau – jo „didelis gerbėjas grafas Jurgis Bennigsen“⁷⁵. O Mažono baudžiamojoje byloje tų metų balandžio 11 d. atsirado įrašas apie jo „etapavimą“ į Maskvą⁷⁶. Bennigseną pagrįsta būtų identifikuoti kaip Georgijų Pavlovičių Bennigseną (1879–1962). Šis aristokratas buvo carinės armijos karininkas, Pirmojo pasaulinio ir pilietinio karo Rusijoje dalyvis, rusų išeivijos organizacijų veikėjas. Nuo 1920 m. gyvendamas Londone jis su žmona priklausė rusų katalikų bendruomenei⁷⁷, ten, matyt, susikirto keliai su Mažonu, vėliau galbūt jiedu susirašinėjo.

Sunku pasakyti, ar SSRS institucijos galėjo svarstyti klausimą dėl kunigo Mažono perdavimo britams, ar būta panašių precedentų. Tačiau vien žinia, kad tokio asmens pasigesta Londone, neabejotinai turėjo paskatinti NKGB įdėmiau pasidomėti kaliniu. Būtent dėl šios priežasties išsekęs ir sunkiai sergantis Mažonas galėjo atsidurti Maskvoje, jo byla tyrinėjo ir Lietuvos SSR NKGB darbuotojai⁷⁸. Saugumą turėjo sudominti jo ryšiai su įvairių šalių diplomatais, Londone, Charbine, Tokijuje gyvenančiais lietuviais, užsienio šalyse dirbančiais marijonų kunigais. Užsienyje gyvenę ar vien apsilankę asmenys SSRS įtarinėti šnipinėjimu, tad saugumas, matyt, tikėjosi nuodugniau iškvosti Mažoną ir pademonstruoti savo kompetenciją išaiškindamas platų šnipų tinklą vėl okupuotoje Lietuvoje, inkriminuoti nusi kaltimus dvasininkams. Tačiau 1945 m. sausio 21 d. jis kalėjime mirė.

Byloje esančios keturios medicininės apžiūros pažymos visiškai patvirtina Križinausko liudijimą apie kunigo išsekimą. Dar 1942 m. baigus tardymą ir patikrinus sveikatą buvo konstatuota, kad jis yra nedarbingas

⁷⁵ „Įtakingi anglai susirūpino vaduoti iš ištremimo kun. Mažoną“, in: *Draugas*, Čikaga, 1943, Nr. 110, p. 6.

⁷⁶ Visiškai slaptas SSRS NKVD I specskyriaus viršininko pavaduotojo raštas IV valdybos viršininko pavaduotojui, 1943-04-11, in: *LVA*, f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (stebėjimo byla), l. 2.

⁷⁷ „Беннигсен Георгий Павлович“, in: *Офицеры РИА*, in http://ria1914.info/index.php/Беннигсен_Георгий_Павлович, (2019-04-17), ir kt.

⁷⁸ 1944 m. sausio 12 d. Mažono baudžiamoji byla iš Kraslago buvo persiųsta Lietuvos SSR NKGB operatyvinei grupei, Lietuvą okupavus siūsta į Vilnių, o 1945 m. sausio mėn. vėl grąžinta į Maskvą.

invalidas, serga miokarditu, be to, akivaizdžiai nebuvo galima nutylėti „nepakankamos mitybos“⁷⁹. Minėtas sprendimas 1943 m. balandžio mėn. jį „etapuoti“ į Maskvą (t. y. vežti etapais nuo vieno kalėjimo iki kito) dėl sunkios būklės buvo atidėtas⁸⁰. Vis dėlto beveik po metų jis buvo išgabentas ir vos atsidūręs Butyrkų kalėjime dėl sveikatos būklės skubiai paguldytas į to kalėjimo ligoninę (1944 m. vasario 15 d.). Jo ligų sąrašas pailgėjo kelis kartu – nustatyta aterosklerozė, chroniška limfmazgių tuberkuliozė (kaklo srityje skyrėsi pūlingas sekretas) ir išsekimas⁸¹.

Atrodytų, kad ligoninėje Mažonui buvo paskirta pakankama papildoma mityba (badaujančioje šalyje, karo sąlygomis – beveik neįtikėtina): po 50 g sviesto ir cukraus, du, vėliau vieną kiaušinį, 100 g sausainių, 200 g vaisių (mandarinų, obuolių ir kitokių) kasdien, taip pat indelis sutirštinto pieno penkioms dienoms, net butelis portveino savaitei ir 500 g kavos *Mokka* mėnesiui⁸². Sunku pasakyti, kiek produktų iš šio egzotiškai skambančio sąrašo pasiekdavo paciento palatą, greičiausiai didžiąją jų dalį išsidalindavo ligoninės personalas. Nežinia, ar jis gulėjo ligoninėje visą laiką, ar buvo apklausiamas. Šios aplinkybės tyrinėtinos – galbūt NKGB iš tiesų mėgino pastatyti jį ant kojų ir panaudoti kokiose nors agentūrinėse kombinacijose ar apkeičiant su režimui nusipelniusiais asmenimis.

Išvadų vietoje. Iki sovietų okupacijos Lietuvoje 1941 m. birželį Vladas Mažonas nugyveno įdomų ir spalvingą gyvenimą, apkeliavo pusę pasaulio ir ilgiau gyveno bent keturiose užsienio valstybėse. Buvo apsiskaitęs, tikras poliglotas – mokėjo lotynų, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, prancūzų, kinų, japonų kalbas. Jis buvo didelė intelektualinė paspirtis marijonų kongregacijai, paliko pėdsaką svarbiausiose lietuvių marijonų veiklos srityse. Redagavo marijonų leidžiamus laikraščius, buvo populiarus publicistas, pedagogas, galėjęs pakelti ir mokytojų kvalifikaciją, nevengęs užklausinės veiklos su moksleivių organizacijomis, 1934–1939 m. priklausė Rytų apeigų (Unitų) Bažnyčiai ir apaštalavo tarp rusų Lietuvoje ir Kinijoje.

⁷⁹ Medicininės apžiūros aktas, 1942-04-21, in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (baudžiamoji byla), l. 27.

⁸⁰ Visiškai slaptas SSRS NKVD I specskyriaus viršininko pavaduotojo raštas IV valdybos viršininko pavaduotojui, 1943-04-11, l. 2.

⁸¹ Slapta medicininė pažyma, 1944-02-15, in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (baudžiamoji byla), l. 36.

⁸² Butyrkų kalėjimo sanitarinės dalies pareigūnų aktai, 1944-02-16, 1944-03-23, in: *Ibid.*, l. 38, 37.

Ar Vladas Mažonas yra tikėjimo kankinys, praradęs gyvybę dėl ištikimybės Bažnyčiai? 1941 m. jis buvo suimtas būtent dėl atsisakymo paklusti sovietų valdžios reikalavimui nedėstyti moksleiviams tikybos, tardymo metu jam inkriminuoti „nusikaltimai“ dėl bolševikų režimo nusikaltimų persekiojant religiją SSRS viešinimo. Būdamas Kraslago kalinys rodė aplinkiniams atjautos, pasiaukojimo pavyzdį, nesiliovė eiti lageryje netoleruojamas dvasines pareigas. Tokie biografijos faktai neabejotinai liudija kankinystę dėl tikėjimo ir gali būti pavyzdys ateities kartoms.

*CURRICULUM VITAE ET MORTIS OF PRIEST
VLADAS MAŽONAS MIC*

Summary

In this paper, the author sums up the sources related to the biography of Vladas Mažonas (Vladislovas Mažonavičius, 1881–1945), a friar of the Congregation of Marian Fathers, examines the circumstances of his arrest and death, and outlines his personality. Priest Mažonas was considerable intellectual support to the Congregation of Marian Fathers: he edited its newspapers, was a popular contributor to them, a pedagogue, who was capable of improving teachers' qualification and used to engage in extracurricular activities of pupils' organisations. From 1934 to 1939, he belonged to the Eastern-rite (Uniate) Catholic Church and proselytised the Russians in Lithuania and China; in 1938 he lived in Japan. In June 1941, when the Soviet Union occupied Lithuania, Mažonas was arrested and deported to a labour camp in Krasnoyarsk region. There he almost died of diseases and exhaustion because he would share his meagre daily food allowance with other prisoners. The Special Council of the NKVD USSR did not approve the capital punishment that the officials of the Kraslag NKVD proposed for him. For almost a year until his death (21 January 1945) he had been nursed at the prison hospital in Butyrki, Moscow. Such an unexpected turn in Mažonas' case can be explained by the fact that early in 1943 British diplomats became concerned with his liberation. Mažonas was arrested as an active priest who refused to obey the demand of the Soviet authorities to stop teaching pupils religious faith; during interrogations, he was incriminated with the 'crimes' of publicising the wrongdoings of the Bolshevik regime in the persecution of religion in the USSR. When he was a prisoner in Kraslag, he was an example of fellow-feeling and self-sacrifice to others and never stopped performing his spiritual duties that were not tolerated in the camp. Such biographical facts doubtlessly point to martyrdom for faith and can serve as an example to future generations.